

DISCUSSION QUESTIONS REGARDING THE TRANSFORMATION OF THE CARE OBLIGATION IN THE MAINTENANCE AND CARE CONTRACT

Assoc. Prof. Mihail Malchev, PhD

Department of Private Law Sciences, Faculty of Law,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 0898471846

E-mail: mmalchev@uni-ruse.bg

Abstract: *The maintenance and care contract against the transfer of ownership of real estate is widely used in practice, although its implementation often gives rise to legal disputes. This is evidenced by the large number of legal proceedings, which are considered annually by the courts, regarding non-fulfillment of the obligations of the parties under this contract. The report presents the various opinions advocated in the practice of the Supreme Court regarding the transformation of the in-kind obligation to look after the contract into a monetary one. The author argues his views on the discussion questions.*

Keywords: *unnamed contract, obligation in kind, obligation in money, default, transformation.*

Въведение

Договорът за прехвърляне на право на собственост върху недвижим имот срещу задължения за гледане и издръжка намира широко приложение в практиката, въпреки че изпълнението му поражда често правни спорове. За това показателни са многото на брой съдебни производство, които се разглеждат ежегодно от съдилищата, касаещи неизпълнението на задължения на страните по този договор. Конфликтният характер на договора за издръжка и гледане и спецификата на натуралната част от задълженията на приобретателя поставят пред съдебната практика на ВКС редица предизвикателства. Този ненаименуван договор има своята социална цел и предназначение – да обезпечи на кредитора – прехвърлител по-добри социално-битови условия за преживяване. Тъй като за него са приложими общите правила на ЗЗД (чл. 2 – чл. 182 ЗЗД), длъжникът по задължението за гледане или за даване на издръжка в натура дължи само точното изпълнение на същото. Изпълнението на това задължение обаче изисква и съдействието на кредитора. Когато последният не го осигурява, изпада в забава, като за длъжникът възниква право да трансформира задължението за даване на издръжка в натура в паричния ѝ еквивалент - чрез заплащане на съответната сума. Тази възможност съществува поради логичната причина, че изпълнението на задължението в натура не може да стане без съдействието на кредитора. Правната квалификация на разглежданите от съдилищата искове за трансформация на натуралните задължения по договора намира своето основание в разпоредбите на чл. 97, ал. 1 ЗЗД вр. с чл. 95 ЗЗД и чл. 79, ал. 1 ЗЗД.

Изложение

Ненаименованият договор за прехвърляне на недвижим имот срещу задължение за издръжка и гледане⁷⁶ се основава на договорната автономия – съдържанието му се определя от волята на страните. По силата на свободата на договаряне (чл. 9 ЗЗД) длъжимата престация от приобретателя по договора зависи изцяло от действителната обща воля на страните (чл. 20 ЗЗД). Значението на последната обосновано е подчертано с Тълкувателно решение № 30 от

⁷⁶ Вж. обща характеристика на този договор при Венедиков, П. Договор за издръжка и гледане. С., ИК „Проф. Петко Венедиков”, 2000, с. 7 и сл.

17.VI.1981 г., ОСГК на ВС⁷⁷ и се възприема последователно и последващата практика на ВКС⁷⁸. В мотивите към Тълкувателно решение № 30 от 17.VI.1981 г. се изтъква, че този „ненаименуван облигационен договор с вещноправно действие намира широко приложение при разнообразни субективни участия, разновидности на естеството и обема на престациите и правата на страните“. Така например практически въпроси и затруднения възникват при изпълнението на задължението за гледане и издръжка в хипотезата на множество длъжници. В мотивите на Тълкувателно решение № 6 от 15.05.2012 г. по т. д. № 6/2011 г., ОСГК на ВКС е прието, че неделимостта на задължението за издръжка и гледане се основава на неговото естество – престацията не може да бъде изпълнена на части. Това становище обосновано е критикувано в теорията.⁷⁹ неделимостта е само една възможност, но не е присъща, изначална и неотменима характеристика на задължението за издръжка и гледане. Задължението за издръжка и гледане може да бъде неделимо по волята на страните, но то не е неделимо по природата си. Страните са тези, които определят вида на престацията, а съдът следва да се ръководи от тяхната воля.⁸⁰ Касае се за делимо по естеството си задължение, защото е абсолютно възможно престацията да бъде разделена и изпълнена на части.⁸¹ Например в договора да бъде предвидено, че длъжникът А. да поеме издръжката, а длъжникът Б. – гледането; А. да се грижи за хигиената, Б. да осигурява храна, а В. – лекарства и медицинска помощ и т. н.

Основна характеристика на задължението за бъдещи грижи и издръжка на приобретателя на вещното право на собственост по договора е неговата алеаторност.⁸² Последната се изразява от една страна в неопределеността на съдържанието на престацията за гледане и издръжка⁸³, а от друга в неизвестността на времето на изпълнение на задължението⁸⁴. Преобладаващо в цивилистичната доктрина⁸⁵ и юриспруденцията⁸⁶ е

⁷⁷ За характера и значението на тълкувателните актове на ВКС вж. Русчев, Ив. Тълкувателните актове на общите събрания на колегиите на ВКС и на ВАС и въпросът за източниците на правото. Право и права. Сборник в памет на проф. д-р Росен Ташев. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2016, с. 348-359.

⁷⁸ Вж. например решение № 15/11.10.2010 г. по гр. д. № 46/2009 г. на IV г. о. В мотивите му се изтъква, че обемът и съдържанието на поетите задължения с договор за прехвърляне на недвижим имот срещу гледане и издръжка, следва да се определят чрез тълкуване на волята на страните, изразена в договора. Обемът и характерът на грижите трябва да отговаря на конкретните нужди на кредитора. В решение № 863/22.12.2010 г. на ВКС по гр. д. № 1534/2009 г. на IV г. о. и решение № 20/22.07.2015 г. на ВКС по гр. д. № 1853/2014 г. на IV г. о. се прави извод, че съдържанието на насрещните права и задължения по договора се определят по съгласие на страните, които съгласно чл. 9 ЗЗД могат свободно да определят това съдържание, доколкото то не противоречи на повелителни норми на закона и на добрите нрави.

⁷⁹ Вж. Асеникова, Д. Критичен преглед на Тълкувателно решение № 6 от 15.05.2012 г. по тълк. д. № 6/2011 г., ОСГК на ВКС, достъпно от 23.01.2017 г. на <https://gramada.org>.

⁸⁰ В мотивите например на решение № 159/10.08.2015 г. по гр. д. № 4124/2014 г. на ВКС, IV г. о. се заключава основателно, че ако дължимата престация, поета от множество приобретатели, е уговорена като неделима по своя характер (всеки дължи едно и също като съдържание и обем, като не може да простира на части или непълно), то и задължението им ще е неделимо.

⁸¹ Така Траницов. Хр. Договор за гледане и издръжка. П., Анима, 1999, с. 56.

⁸² Възможно е задълженията за грижи и издръжка да надхвърлят значително полученото, но има и шанс стойността на прехвърления имот да надхвърля многократно паричната равностойност на простираните грижи и издръжка. Даденото и полученото от страните или само от една от тях може да се окаже в различен размер или обем, поради което и двете страни боравят с неизвестен, случаен елемент. Вж. в тази насока Розанис, С. Алеаторни сделки. сп. Собственост и право, 2002, № 4, с. 39 и сл., както и Кожухаров. Ал. Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. С., 1965, с. 122.

⁸³ Така Велинов, И. Договор за прехвърляне на имот срещу издръжка и гледане. ГСУЮФ. 1967, том LVIII, кн. II, с. 17.

⁸⁴ В този смисъл вж. Траницов. Хр. Договор за гледане и издръжка. П., Анима, 1999, с. 26.

⁸⁵ Вж. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С., Сиби, 2013, с. 130.

⁸⁶ Вж. например решение № 1272 от 03.02.2009 г. на ВКС по гр. д. № 3441/2007 г., IV г. о., решение № 24 от 18.03.2009 г. на ВКС по гр. д. № 5287/2007 г., IV г. о.

схващането, че договорът за прехвърляне на имот срещу задължение за издръжка и гледане за в бъдеще е алеаторен, тъй като не се знае колко време ще живее прехвърлителят и какъв ще е обемът на издръжката и гледането, дължими от приобретателя на имота. Поддържа се, че поради естеството на алеаторния договор при сключването му за приобретателя на имота не съществува определеност относно продължителността и характера на грижите и издръжката, които ще следва да престира в бъдеще, поради което той придобива имота, приемайки риска, че може да се наложи да изпълнява задълженията си за един продължителен период от време и при неяснота какви по вид и интензивност грижи ще се наложи да полага. В тази неопределеност се включват и възможните личностни и интелектуални промени в състоянието на прехвърлителя, както и всички други усложнения, свързани с бита и живота на един възрастен и болен човек. Особеност на алеаторността е изначалната възможност едната страна да „спечели“ за сметка на другата. Поради нея шансът измества еквивалентността, поради което например договорът не може бъде унищожен на основание чл. 33 ЗЗД (условията, при които се сключва договорът, няма как бъдат „явно неизгодни“ за едната страна).⁸⁷ Както е изяснено в решение № 327/25.02.2015 г. на ВКС, IV г.о. по гр.д. № 1205/2014 г., при прехвърляне на вещ срещу грижа и издръжка, както за минало време, така и за в бъдеще, договорът е единен. Специфичното при него е, че грижите и издръжка до датата на сключването му не са алеаторни, те са вече престирани и са приети от прехвърлителя такива, каквито са дадени – последният не може да търси по отношение на тях насрещно изпълнение, съответно обезщетение по чл. 79 ЗЗД поради неизпълнение, нито да развали договора по чл. 87, ал. 3 ЗЗД. При неизпълнение на алеаторната престация (грижите и издръжката, уговорени за в бъдеще), кредиторът има право да развали договора изцяло, когато неизпълнението не е незначително с оглед неговия интерес.

Представянето на натурална издръжка – храна, режимни разноски, дрехи и други грижи – за домакинството, хигиената и здравето на кредитора, според нуждата и възможностите му да се справя сам, по общо правило, е същността на престацията на приобретателя. Съдържанието на задължението за издръжка и гледане може да бъде да бъде изрично конкретизирано в договора относно отделните му елементи. Няма пречка страните да уговорят само гледане или само издръжка. Във всички случаи конкретното съдържание на задължението на приобретателя по договора зависи от волята на страните, като не може да бъде унифицирано от съдебната практика. Естеството на задължението за издръжка и гледане предполага също така то да се изпълнява системно и непрекъснато. Освобождаване от задължението настъпва едва със смъртта на кредитора.

Освен с типичното за повечето договори материално съдържание престацията, дължима от приобретателя при този договор, е наситена с нравствено-етични и социално-битови елементи. Задължението за полагане на грижи представлява едно особено задължение за *facere*, което се свързва с проява на уважение, доверие, загриженост, заинтересованост от личното и здравословното състояние на кредитора. Без подобни прояви задължението за полагане на грижи би било изпразнено от съдържание. Затова и естеството на обсъжданата престация изисква да се вземат предвид личните и родствени отношения между съдоговорителите, като се има предвид, че със сключването на договора полагането на грижите престава да бъде просто нравствен дълг и придобива облигационни измерения. Само пълното познаване на икономическата и нематериалната страна на съдържанието на задължението за издръжка и гледане позволяват на практика вярната преценка за неговото

⁸⁷ Вж. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С., Сиби, 2013, с. 130.

изпълнение.⁸⁸ Съдебна практика логично поставя акцент и върху личностния елемент, който е характерен за този ненаименован договор.⁸⁹ Поради това, за да се постигне целеният от договарящите резултат, престацията следва да бъде извършвана лично от длъжника. Затова и кредиторът има основание и право да очаква и изисква прякото изпълнение на задълженията от страна на длъжника или длъжниците, които са поели незаместимо задължение за издръжка и гледане. Разбира се, изискването за лично изпълнение не следва да се абсолютизира, тъй както вече беше посочено, съдържанието на престацията, която дължи приобретателя, зависи от конкретно уговореното в договора. Освен това прякото изпълнение на задълженията не налага лично приобретателят да извършва всички действия, които в преобладаващата си част са заместими. Ето защо, ако не е налице изрична забрана в договора приобретателят да бъде заместван, кредиторът не може да откаже предоставено изпълнение от трети лица, при това без значение дали те са натоварени да изпълнят от длъжника, или изпълняват по своя воля от името на приобретателя.⁹⁰

Определящо на изпълнението на обсъждането задължение е то да е съобразно с правилата на добросъвестността и на морала – чл. 63, ал. 1 ЗЗД. При задоволен кредиторски интерес – точното изпълнение да покрива крайния резултат – без значение от кой е изпълнено, е налице пълно и цялостно изпълнение, защото кредиторът извън това няма какво повече да получи. В съдебната практика последователно се приема, че когато прехвърлителят неоснователно отказва да приеме издръжка и грижи в натура, той се поставя в забава.⁹¹ Това позволява задължението да се изпълнява само в пари. Съгласно чл. 96, ал. 1 ЗЗД, ако кредиторът изпадне в забава, длъжникът се освобождава само занапред от последиците на своята забава, но продължава да бъде в неизпълнение. Кредиторът изпада в забава само при неоправдано неприемане или несъдействие. Неприемането, съответно неосъждането на съдействие от страна на кредитора не освобождава длъжника от задължението по договора, тъй като издръжката може да се осигурява според обстоятелствата – в натура или в пари. Ако кредиторът не приема или не оказва необходимото съдействие за изпълнение на задължението за издръжка в натура, длъжникът трябва да продължи изпълнението в пари без да чака решение за трансформация. Нуждата на кредитора от средства за съществуване не може да остане неудовлетворена, докато трае производството за трансформация на задължението за издръжка. Всъщност възможността за трансформация на натуралната част от дължимата престация в парична, е неточно да бъде отнасяна само към натуралната издръжка, като се приема, че задължението за полагане на грижи се погасява поради невиновна невъзможност за длъжника. Не следва да бъдат механично отделяни купуването и доставянето на хранителни продукти, облекло, лекарства и т. н. (издръжката в натура) от личните грижи като почистване на домакинството на прехвърлителя, помощ за поддържане на доброто му здравословно състояние, прекарване на лично време с него и др. В тази насока трансформацията следва да се отнася за цялата натуралната част от престацията, като след нея е логично паричното задължение, каквото може да се дължи и преди нея, да се увеличи по размер.

⁸⁸ Така Асеникова, Д. Критичен преглед на Тълкувателно решение № 6 от 15.05.2012 г. по тълк. д. № 6/2011 г., ОСГК на ВКС, достъпно от 23.01.2017 г. на <https://gramada.org>.

⁸⁹ Вж. например решение № 21 от 14.08.2012 г. по гр. д. № 16/2011 г., IV г. о. на ВКС и решение № 169/19.07.2013 г. на ВКС по гр. д. № 1210/2012 г., III г. о.

⁹⁰ За значението на личността на приобретателя по договора и възможността прехвърлителят да получи изпълнение от трети лица вж. мотивите на решение № 60221/19.01.2022 г. на ВКС по гр. д. № 3270/2020 г., IV г. о.

⁹¹ Вж. например решение № 439/22.12.2011 г. постановено по гр. д. № 90/2011 г. на ВКС, III г. о.

Характерът на натуралното задължението в много от случаите, когато договорът е сключен единствено с оглед на личността на приобретателя, не може да бъде съизмерен в пари и паричното обезщетяване няма да бъде подходящ еквивалент на дължимата натуралната лична престация. Ето защо, когато в договора изрично е уговорено като незаместимо задължението за издръжка и гледане, възниква въпросът въобще допустима ли е трансформация на задължението в парично. В тази хипотеза би следвало да бъде съобразена волята на страните, ясно изразена при сключването му, поради което неизпълнението на задължението за гледане не следва да подлежи за заместване съгласно чл. 97, ал. 1 ЗЗД вр. с чл. 95 ЗЗД и чл. 79, ал. 1 ЗЗД. Поради това наличието на такова неизпълнение ще бъде основание за разваляне на договора.⁹² В този случай ще бъде дискуссионно обаче дали основание за развалянето ще бъде разпоредбата на чл. 87, ал. 3 ЗЗД или чл. 89 ЗЗД.⁹³ По-скоро несъдействието на кредитора и липсата на възможност за трансформация на натуралното задължение в парично ще води до обективна невъзможност за продължаване на изпълнението.

При прегледа на съдебната практика по искове за допускане на трансформация се констатира известни противоречия за начина на определяне на размера на трансформираното паричното задължение на приобретателя по договора. По – конкретно разминавания са налице на въпроса дали се приспадат собствените средства на прехвърлителя при определяне на сумата след трансформацията, която длъжникът по договора следва да му заплаща, за да му осигури спокоен и нормален живот. По този въпрос в решение № 439/22.12.2011 г. на ВКС по гр.д. № 90/2011г., III г. о. и решение № 238/26.10.2015 г. на ВКС по гр.д. № 1368/2015 г., III г. о. се прима, че при трансформацията се дължи сума за издръжка на прехвърлителя, която се определя за допълване на собствения доход на кредитора, като се отчитат и личните му средства. Това схващане противоречи на житейската и правна логика, като изцяло обезсмисля необходимостта на трансформацията на натуралното задължение в парично. Освен това този възглед не дава отговор на въпроса, ако собствените доходи на прехвърлителя надхвърлят значително необходимите му средства за издръжка, как следва да се определи задължението на приобретателя при трансформацията. В такава хипотеза ще се стигне до извод, че винаги прехвърлителят няма да има интерес от трансформация и последната не следва да бъде допускана, а договорът за гледане и издръжка следва да бъде развален. Поради изложените съображения следва да бъде подкрепено даденото разрешение в решение № 169/19.07.2013 г. на ВКС по гр. д. № 1210/2012 г., III г. о., решение № 60221/19.01.2022 г. на ВКС по гр. д. № 3270/2020 г., IV г. о., определение № 61/23.01.2019 г. на ВКС по гр. д. № 3997/2018 г., IV г. о., определение № 2243/20.07.2023 г. на ВКС по гр. д. № 724/2023 г., III г. о. и определение № 329/21.04.2021 г. на ВКС по гр. д. № 3729/2020 г., IV г. о., че дължимата парична издръжката по договора включва изцяло стойността на храна, режимни разноски, дрехи и други според нуждата на прехвърлителя, без оглед на възможността му да се издържа сам от имуществото и доходите си. Приобретателят по договора за издръжка и гледане дължи на прехвърлителя издръжка в размер достатъчен да удовлетвори всички нужди на прехвърлителя, независимо от това дали последния разполага или не със собствени средства за това, освен ако друго не е уговорено изрично в договора или не следва от неговите условия.

⁹² По въпроса как се разпределя тежестта на доказване между насрещните страни по иск за разваляне на договора, респективно при иск за трансформация на натуралното задължение в парично вж. мотивите на решение № 20 от 22.07.2015 г. на ВКС по гр. д. № 1853/2014 г., IV г. о.

⁹³ За последиците от развалянето на договора и възможните претенции на страните след това вж. Русчев, Ив. Заплащане на разноските по развален договор. Обезщетение за „позитивни“ и „негативни“ вреди. сп. Съвременно право, 1995, № 1, с. 27-38, а също Русчев, Ив. Въпроси на обезщетението за вреди от неизпълнен договор като форма на санкцията в гражданското право, достъпно от 05.07.2019 г. на <https://gramada.org>.

Изводи

В обобщение може да се заключи, че с договорът за издръжка и гледане се цели нуждите на прехвърлителя да бъдат обезпечени в обичайните и разумни граници, като доколкото престацията която дължи приобретателят не може бъде точно определена договорът има алеаторен характер. Поради липсата на нормативна уредба съдържанието на насрещните права и задължения по договора се определят от постигнатото между страните съгласие, като по силата на чл. 9 ЗЗД те са свободни да определят това съдържание свободно, доколкото не противоречи на закона и добрите нрави. Съдържанието е различно с оглед на конкретиката на всеки един отделен случай и зависи от конкретните жизнени и битови нужди на прехвърлителя, както и с възможността му да се справя сам. Това води до различен обем на поеманите от приобретателя по договор за издръжка и гледане задължения за всеки отделен случай. Затова при спор относно този обем изразената от страните воля подлежи на тълкуване при спазване на изискванията на чл. 20 ЗЗД. При това се тръгва от правилото, че ако страните не са уговорили ограничения в обема на дължимите издръжка и грижи, то се дължат всички необходими такива. Поемането на други задължения, като това да се установи общо домакинство и други такива не може да се предполага, а следва да бъде направено с договора. Ако това не е направено наличието на такива задължения би могло да бъде изведено с оглед на обстоятелствата, при които е сключен договора, а и от възникналата впоследствие промяна на обстоятелствата, ако тя налага съществуването на такива задължения, с оглед задоволяването на променените нужди на прехвърлителя. Задължението на приобретателя по договора за издръжка и гледане (ако не е ограничено от постигнатото между страните съгласие) включва както осигуряването на цялостната издръжка на прехвърлителя, независимо от това дали той може да се издържа сам от имуществото и доходите си, така и полагане на необходимите грижи за него, според нуждите му и възможностите да се справя сам.⁹⁴ На още по-голямо основание при трансформацията на натуралната част от дължимата престация в изцяло парична, за определяне на нейния размер личните доходи на прехвърлителя са изцяло ирелевантни. Паричната издръжка, ако не е уговорено нещо различно, се дължи винаги в пълния ѝ обем и независимо дали прехвърлителя по договора има собствени средства за издръжка. Възможностите на длъжника да предостави договореното са без значение - целта на договора е нуждите на прехвърлителя да бъдат обезпечени в обичайните разумни граници, поради което длъжникът не може да се позовава на обективна невъзможност да предостави обещаното по договора.⁹⁵ Изпълнението на задължението за гледане и издръжка, когато то не е детайлно уредено, се определя от действителните нужди на кредитора и ако прехвърлянето от длъжника е било прието и кредиторът се е смята за удовлетворен, като включително и неговите наследници не могат да искат разваляне на договора.⁹⁶ Тъй като страните са тези, които определят конкретният вид на дължимата

⁹⁴ В тази насока са дадените разрешения в практиката на ВКС, обективизирана в решение № 163/07.10.2019 г., постановено по гр. д. № 229/2019 г., решение № 261/10.02.2020 г., постановено по гр. д. № 758/2019 г., решение № 60170/30.07.2021 г., постановено по гр. д. № 124/2021 г., трите по описа на ВКС, III г. о., решение № 863/22.12.2010 г., постановено по гр. д. № 1534/2009 г., решение № 82/05.04.2011 г., постановено по гр. д. № 1313/2009 г., решение № 21/14.08.2012 г., постановено по гр. д. № 16/2011 г., решение № 20/13.03.2019 г., постановено по гр. д. № 2298/2018 г., решение № 138/07.10.2020 г., постановено по гр. д. № 227/2020 г., решение № 169/15.10.2020 г., постановено по гр. д. № 4423/2019 г., решение № 60150/29.11.2021 г., постановено по гр. д. № 2080/2020 г., седемте по описа на ВКС, IV г. о.

⁹⁵ За дължимото изпълнение и преценката му при иски за разваляне на договора вж. решение № 20/13.03.2019 г. по гр. д. № 2298/2018 г. на IV г. о. на ВКС, както и решение № 60150 от 29.11.2021 г. на ВКС по гр. д. № 2080/2020 г., IV г. о.

⁹⁶ Същото разрешение е дадено и в решение № 20/13.03.2019 г. по гр. д. № 2298/2018 г. на IV г. о. на ВКС, според което кредиторът е длъжен да приеме и грижите на наследниците на приобретателя, както и инцидентни грижи

престация от приобретателя, съдът следва да се съобрази с тяхната воля, като не може да трансформира изрично уговорена като незаместима натуралната такава в парична. Липсата на изрична правна уредба и особеното съдържание на договора поставят години наред множество проблеми пред съдебната практика. Важно е да се отбележи в тази насока, че проблемите, които възникват по повод изпълнението на този ненаименован договор, трудно биха могли да намерят универсално разрешение.

REFERENCES

Asenikova, D. Critical review of Interpretative decision No. 6 of 15.05.2012, pursuant to No. 6/2011, OSGK of the Supreme Court, available at <https://gramada.org> (*Асеникова, Д. Критичен преглед на Тълкувателно решение № 6 от 15.05.2012 г. по т. д. № 6/2011 г., ОСГК на ВКС, достъпно на <https://gramada.org>*);

Venedikov, P. Maintenance and care contract. Sofia, IC "Prof. Petko Venedikov", 2000 (*Венедиков, П. Договор за издръжка и гледане. София, ИК „Проф. Петко Венедиков“, 2000*);

Velinov, I. Contract for the transfer of property in exchange for maintenance and care. GSUYUF. 1967, Volume LVIII, Vol. II (*Велинов, И. Договор за прехвърляне на имот срещу издръжка и гледане. ГСУЮФ. 1967, том LVIII, кн. II*);

Kalaidzhiev, A. Obligation law. Common part. Sofia, Sibi, 2013 (*Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. София, Сиби, 2013*);

Kozhuharov, Al. Obligation law. Separate types of obligation relations. New edition and additions Petko Popov. Sofia, UI "St. Kliment Ohridski", 2002 (*Кожухаров, Ал. Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. Нова редакция и допълнения Петко Попов. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2002*);

Rosanis, S. Aleatory Transactions. Journal of Property and Law, 2002, No. 4 (*Розанис, С. Алеаторни сделки. сп. Собственост и право, 2002, № 4*);

Rushev, Iv. Payment of the costs of a broken contract. Compensation for "Positive" and "Negative" Damages. Journal of Contemporary Law, 1995, No. 1 (*Русчев, Ив. Заплащане на разноските по развален договор. Обезщетение за „позитивни“ и „негативни“ вреди. сп. Съвременно право, 1995, № 1*);

Rushev, Iv. The interpretative acts of the general meetings of the colleges of the Supreme Court and the Supreme Court and the question of the sources of law. Right and rights. Collection in memory of Prof. Dr. Rosen Tashev. Sofia, UI "St. Cl. Ohridski", 2016 (*Русчев, Ив. Тълкувателните актове на общите събрания на колегите на ВКС и на ВАС и въпросът за източниците на правото. Право и права. Сборник в памет на проф. д-р Росен Ташев. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2016*).

от трето лице, когато длъжникът е лично възпрепятстван. Ако кредиторът приеме предоставено изпълнение от трето лице, при това без значение дали то е натоварено да изпълни от длъжника, или изпълнява по своя воля, длъжникът се освобождава от задължението си.